Перша поява Майкла

Сонце світило дуже добре. Воно світило так весело й яскраво, наче то воно, сонце, а не Конні Стефен, приїхало у Мільвокі й устроїлось на посаду в конторі заводу з цілком конкретною, свідомою метою — бути поближче до Рут.

Воно загравало золотими льоконами на стіні так недвозначно, що Конні упустив з рук провід і ізоляцію і відчув потребу негайно й солідно поміркувати.

Він цілком погоджувався з тим, що їхати з НьюЙорку в Мільвокі на таку саму посаду було принаймні колосальною дурницею. Але про це було вже запізно думати. Конні Стефен обмірковував тепер куди важніші справи.

— Чи могли б, приміром, ви,— звернувся Конні до сифона з-під содової води,— чи могли б ви одружитися з дурненьким дівчам на прізвище Паркер? Навіть, коли б її звали Рут?

Сифон, що в ньому вода сягала вже до руки, легенько засичав, коли Конні взяв його за загривок, і обмежився цією короткою відповіддю.

Але Конні іншої відповіді й не чекав. Ясно було, що на такий вчинок ніхто окрім нього, Конні, не зміг би спромогтися. Конні взяв з полички пляшку й висисав недопитки. По цьому він шпурнув пляшку в куток.

На тім, одначе, філософські Коннієві вправи не припинилися. Зоставалось іще одне— найсерйозніше питання.

Конні підійшов до дверей і постукав. Замість відповіді перед Конні з'явився неголений, скуйовджений суб'єкт у нічній піжамі. Суб'єкт протирав собі очі. Упоравшися з цим ділом, суб'єкт ширше розтулив очі й

на обличчі його крізь намул двадцятигодинного сну позначився намір щось сказати. Неначе в згоді із золотавим прядивом на стіні, над дверима срібною дротинкою задзеленчав дзвоник.

— Швидше одягайтесь,— —засичав Конні й притьмом вилетів з кімнати на східницю. Як і слід було чекати, перед дверима стояла Рут, у сірім кашкеті й дивилась на гудзик на Коннієвім піджаку.

— Я дуже рада, м-р Стефен,— сказала Рут,— що ви вже встали. Не знаю, чи заходити мені до вас, чи ні.

Думка Конні на цей предмет була цілком ясна й певна, але він добирав потрібну фразелогію. Рут увійшла, Конні поспішно прослідував за нею, позабувши причинити двері. Рут увійшла в кімнату, сіла коло вікна і зосередила всю увагу на панорамі заднього двору.

— Я думаю, що я все ж таки зайду,— сказала Рут, розглядаючи помпу для поливки вулиць,— я збираюсь послухати, як працюватиме ваша радіола. До речі, можна буде перевірити, чи дають ще нашу об'яву. Здається я запізнилася з останнім внеском на три дні, чи може на тиждень. Дад[1] сьогодні в дуже поганому настрої. Він сказав між іншім, коли Його люлька не найдеться й сьогодні, він одішле мене на фарму до дяді Чаленджера. Хоч ви й набридли мені остаточно, але все ж таки я мусіла влаштувати так, щоб люлька знайшлась. Справа в тому, що я не хочу розлучатися з мамою. Стан маминого здоров'я і досі незадовільний.

— Зараз ви почуете,— сказав Конні й, подержавши в руці шнур, випустив його і почав шукати на підлозі ізоляцію. При цій нагоді він подивився на ноги Рут. Ізоляція лежала в двох футах од її ніг. Рут поспішно підібрала ноги під стілець.

— Мені здавалося б, — сказала Рут,— що ви могли б це зробити дещо раніше. Коли моя нам'ять мене не зраджує, ви повідомляли мене вчора, що ваша радіола установлена й працює.

Конні хотілось пояснити цій женщині, що такі справи, як установлення апарата, не робляться притьмом, без попередніх спроб, але це було б недоцільно. Говорити з нею про серйозні, наукові справи було абсолютно неможливо. Конні з такою ж ясністю почував свою інтелектуальну перевагу над цією женщиною, з якою він бачив, що цей соняшний зайчик не може любити його, корявого клерка з контори машинного заводу. Конні дуже боявся, що вона просто дурненька цяцька і ніколи не зрозуміє його духовних Інтересів. Вона розмовляла мовою такою саме банальною і канцелярською, як її прізвище. Але найголовніше— це те, що вона до всього ще й уважала себе за встократ розумнішу від нього, Константина Стефена. Зараз він випробує. Сьогодні настав його день. Сьогодні Конні покаже, що інтелект— сила, не менша за красу!

Конні так розвеселився, що, з'єднавши проводи, підійшов до Рут і ухопив її за ручку в ароматній рукавичці.

— Що з вами, м-р Стефен! — гукнула Рут і схопилася із стільця, Її блискучі очі дивились просто на Конні. Конні випустив її руку, одступив назад і стукнувсь головою об полицю,

— Ви не хочете дати мені послухати об'яву,— гнівно заявила Рут,— добре, я піду, тобто я вислухаю об'яву й піду.

Рут підійшла до радіоли й повернула кнопку. З рупору виліз гугнявий чоловічий голос,

...Шукає свою дружину, тридцяти літ, на ім'я Норма, на щоці родимий знак; Мунро О'Коннел пропонує сто долярів тому, хто знайде його собаку— данський доґ, чорний, під хвостом велика біля пляма; всесвітня фірма Кодак нагадує що назва "кодак" належить виключно цій фірмі й зловживття цією назвою переслідується по закону; Джемс Паркер, Люція Паркер, і Рут Паркер, Мільвокі, Пітсбург, сквер 12, одшукують свого сина й брата Майкла Пар...

Рипнули двері Й неголений суб'єкт увійшов у кімнату. Він легенько вклонився Рут, підійшов до вікна й сів на стільця, на якому вона сиділа дві хвилини тому.

Рут прикро повернула кнопку; гугнявий осікся, засичав і замовк; Конні подивився на неї: в її очах було сердите запитання.

— Цей верблюд,— пояснив Конні — приїхав з Більшовизії: він не знає жадного слова по-англійському й навіть погано балакає по-руському. Він з якоїсь там їхньої республіки... екр... екреїнієн вона зветься. Ви можете поводитись так, наче його тут немає у кімнаті. Він у мене ночував— шукає тут своїх земляків, чи що.

При слові "верблюд" Рут кинула гнівний погляд на Конні й перевела очі на суб'єкта. Суб'єкт стоїчно дивився у вікно.

— Ви зробили це умисне,— заявила Рут,— якби я знала, нізащо в світі я не зайшла б до вас. Вона дістала з редикюля люстерко.

— Я почула те, що мені було треба, і я йду. До речі, я згадала, що мені зовсім і не треба було вашої прекрасної радіоли. Раз, що я могла послухати об'яву в Бетті, а по-друге — я думаю, що я зовсім не запізнилась уплатити за об'яву, я певна навіть, що заплатила за три дні до сроку. Прощайте, містер Стефен.— Рут повернулася йти,

— Люба Рут,— спромігся Конні сипло,— прошу вас усім, що вам дороге, усім на землі, вашим братом, якого ви шукаєте, зостаньтесь тільки на півгодини, благаю вас, зостаньтесь тільки на півгодини, я хочу щоб ви побалакали з оцим... з цим чужоземцем. Ви зостаньтесь! Зостаньтесь, дуже гаряче прошу вас.

Очі Рут насмішкувато блиснули. Вона повернулась і сіла на краєць стільця.

— Я слухаю,— сказала Рут,— але як же ви уявляєте собі мою розмову з цим, як ви сказали, "верблюдом", коли він ні слова не знає по-англійському. Я слухаю, що скаже цей неголений, неввічливий дикообраз.

— Рут поклала редикюль на стіл з радіолою, посунулась зручніше на стільці й приготувалась слухати.

— Бачите, Рут... міс Паркер... сказав Конні,— він не знає ні слова по-англійському, це так, це правда, але я, я знаю трохи по-руському...

— Ви знаєте по-руському? Це новина! До ж ви вивчились? Чи не в конторі Баррімора?

Конні стало значно легше на душі. Вона зостається. Якби вона знала, що вона остається для того, щоб побачити його тріюмф.

— Я трохи знаю по-руському, я вивчивсь по-руському в... однієї дівчини — бухнув Конні нахабно.— Колемесалемалейкум,— звернувся він до суб'єкта.

— Лапа ту кен сиратата,— з готовістю одповів суб'єкт, повертаючись на стільці до Конні.

— Він каже, що з охотою розповість вам про Більшовизію,— пояснив Конні швидко.

— Гайда Іван сані фюзеляж.

На обличчі Конні блищала сталева самовпевненість. Він безперечно дуже щасливо підібрав подібні слова. Суб'єкт одповів довгою промовою.

— Йому сподобалось у Більшовизмі,— перекладав Конні.— Більшовики — бідні, але працьовиті. Розстрілюють там, щонайбільше, розтратників. Він дуже хоче повернутись назад...— перекладав Конні, не зупиняючись ні на секунду.

— Стривайте,— сказала Рут,— спитайте в цього дикуна, чи це правда, що в їхній країні жінок видають по ордерах, як хліб, кукурудзу і все таке?

Конні залопотів знову. Чужинець щось гаряче й пристрасно доводив.

— Він каже, що то неправда. Жінки живуть з чоловіками так само, як і в нас. Там тільки немає таких ідіотських обмежень, як є, приміром, хочби тут у Штатах, хочби тут, у Мільвокі, хочби тут у сі мі Паркерів, де вважають, що дочка не може вийти заміж, поки не одшукається брат.

— Це він теж вам сказав? — спитала Рут,— чи це вже ви придумали самі?

Конні хотів сказати щось, але спинився: чужинець звівся на ноги й шукав свого бриля.

— Good bye[2] — сказав чужинець.

Конні зирнув на Рут.

Рут підвелась і підійшла до чужинця.

— Ви прекрасно вимовляєте по-англійському! — сказала Рут.

— Непогано,— одповів чужинець добірною англійською мовою.

— Чи довго ви перебуваєте в Штатах? — запитала Рут.

— Я жив тут двадцять літ, я тут народився.

— Скажіть,— почала була Рут,— але спинилась і повернулась до Конні. Конні душив сміх, Червоний, як парений рак, він схилився над столом і конвульсійно пересмикувався. Очі Йому від натуги полізли рогом. Нарешті він не витримав і вибухнув гомеричним колосальним реготом. Він упав на стільця й молотив ногами по підлозі.

— Ідіот, верблюд, дикун, дикообраз,— повторював він, захлинаючись од сміху.— Ідіот, дикун верблюд дикобраз... Право ж, Рут, я думав, що ви розумніша все ж таки.— І Конні знову замолотив ногами по підлозі.

— Прощайте, Конні! — сказала Рут.

Конні опам'ятавсь і подивився на неї. Він так перелякавсь, що сміх йому враз пройшов. Він схопився й підбіг до неї.

Рут узяла чужинця під руку:

— Ходім до дому, голубчику! — сказала вона.

Спочатку Конні не зрозумів. Тон її голоса був наче веселий і м'який і страшний зміст її слов не дійшов до Конні; він стояв, як закам'янів. Раптом Конні добрав:

— Рут,— закричав він диким голосом, кинувсь на чужинця, одступив назад і подивився на Рут. Вона усміхалась теплим, ласкавим сміхом.

— Я мушу попрохати у вас вибачення, Конні,— серйозно сказав чужинець.— Я Майкл Паркер. Я приїхав учора з Мільвокі. Рут тоді ж розповіла мені, що ви не довіряєте її... її... ну інтелектуальним здібностям, чи що. Отже ми з нею виробили маленький плян. Це дівча дуже хотіло переконати вас, що воно розумніше, ніж ви думаєте. А тепер ходім до Старого Джемса Паркера.

І він узяв Конні під руку.

Майкл знайомиться з нечистою силою

— Я згадав одну історію,— сказав Майкл Паркер і скинув попіл із своєї сигаретки в коминок. Він солодко, востаннє потяг з неї запашний димок і упустив її на жевристе вугілля.

Ніхто не впізнав би в цьому чисто виголеному американцеві в сірому новенькому костюмі того голодранця, що місяць тому з'явився в Мільвокі до Конні Стефена. Тільки камінне підборіддя й опуклі лінії рук під рукавами піджака нагадували, що це був той самий Майкл Паркер уоблі[3], бунтар, що він завтра може знову з'явитись у тім самім лахмітті, а позавтра випливти з Америки десь в Океанію.

— Я згадав одну історію,— знов сказав Майкл, одвертаючись від вогню. І знов ніхто йому не відповів. Конні сидів удвох з Рут у великому кріслі, а Марк Кедлі лежав на канапі, заклавши ноги на поручні.

— Це історія з демонами,— наче вагаючись, сказав Майкл.— Я голосую,— хто хоче слухати про демонів підійміть руки,— звернувся він до Марка, бо Рут і Конні сиділи, як неживі.

Марк Кедлі примостився на канапі зручніше і підняв угору обидві ноги.— Я слухаю,— сказав Марк Кедлі.

— Це історія з демонами, почав Майкл, — і трапилась вона на Україні. Я вже казав вам...

— На Україні? — сказав Марк Кедлі, хіба на Україні є демони? Нічого не читав про це в газетах. На Україні є козаки й мех.., мехновці — теж щось на штиб козаків.

— Марк Кедлі— ти дурень. І треба сказати, що твої папа і мама тут ні причому. Вони зробили все, що було в їхніх силах. Ти дурень, бо думаєш, що знаєш щось про Україну, бо читав Нью-Йорк Таймз і інше. Думаю, що ти знаєш про Україну не більше, ніж про Сполучені Штати Північної Америки. Що ти знаєш про Сполучені Штати?

— Нічого,— одверто признався Марк Кедлі.— Я не завідую газетною інформацією... і не думаю, щоб мені колись доручили нею завідувати.

— Так,— сказав Майкл.— І ти так само не знаєш нічого про Україну. Ти можеш прочитати в книгах, що це житниця Радянського Союзу, що цей край багатий вугіллям і білою силою води, що люди, що живуть там, високі на зріст і похмурі, що в них не вистачало на всіх землі і вони виселялися на Канаду, до нас у штати, в Мехіко, в Бразілію. Ти можеш прочитати, що це дика бунтарська нація, що скрізь і всюди складає кадри комуністичних партій. Може, десь ти натрапиш на згадку про їхні пісні. Але ніде ти не прочитаєш, що Україна — це край художників.

— Я ніколи не забуду того сумного болючого почуття, що опановує тебе, коли йдеш увечорі вузькими вулицями українського міста. На розі стоїть художник і продає свій твір. З паперу й клею він зліпив зеленолісу гору, під горою криницю й на дахові хати посадив чорнобілу лелеку. Ти не можеш купити цієї гори, бо не знаєш, що з нею робити. Не знає цього і сам художник. Далі ти бачиш жінку, що продає коробочки з гіяцинтами й трояндами на них. Квіти зроблені з морських раковин. Але коробки ці ні до чого і ти минаєш художницю. Далі ти бачиш старого діда, що навколо нього світяться й грають блудні вогники. Ти підходиш ближче й бачиш, що це гіпсові церкви, вікна заліплено кольоровим папером і всередині горить свічка. На одній з церков, замість хреста зірчасте вікно, п'ятикутне, що світить червоним вогнем. Ти хотів би купити церкву,— але хто в ній буде молитись!

— Але й українське місто американізується і художник, що приходить з села, тікає в село назад, у свою хату. У тісних стінах української хати розлитий океан, повінь мистецької фантастики. Ти

увіходиш низькими дверима, увігнутої монгольської кам'янобудівельної форми і ступаєш у пітьму, у темний вузенький присінок.

Одчиняєш двері, замкнуті на той самий ключ, що ним колись римляни замикали свої вілли на скитських узбережжях і поринаєш у світло-блакитну затоку. Древні, як сумерійські примітивні коники, візерунки оточують чотири стіни. На полицях рядами чатує ганчарний посуд з чорнофігурннм і червонофігурним узором. Стіл застелений скатертиною з наївними птахами й химерними людьми і десь на лутці вікна лежить забута череп'яна, мальована люлька. У такій хаті я вперше побачив Оксану. Я побачив її востаннє в той день, коли батько її Григорій Труш розповідав мені про демонів.

— Це було восени, ясного осіннього дня, гострого й різкого як кисле, міцне ароматне вкраїнське яблуко. Григорій Труш запрягав на дворі коня. Я стояв у хаті — проти мене біля вікна — Оксана.

У тих самих книжках ти міг прочитати, Марку, що українські дівчата — смаглі й чорні, як усі південні жінки, з чорними блискучими очима. І дивно,— навіть пісні їхні співають про чорні або карі очі.

Але найвищий, найтонший, найчистіший тип української дівчини — це високе русяве дівча з темними бровами й ясносиніми очима. Ніяка прарафаелівська картина не знайде тобі такої тонюньої, тонесенької струни чистої поезії, як ця українська дівчина. Висока, на голову вища од Рут — і вдвоє дужча од тебе, Конні; не знаю чи є навіть у Марка Кедлі такі точені, налиті життям і нервовою снагою мускули, що піднімали круглі руки Оксани.

Григорій Труш увійшов з надвору і зняв з кілка свою берданку...

— Що таке берданка? — сказав Марк Кедлі.

— Це старовинна, з турецької війни рушниця. За часів громадянської війни зайці обложили Україну, як колись кролі обложили Австралію. Вони винищили гаї і кинулись на фруктові садки. Труш їхав зі мною, у мене були патрони, він хотів привезти додому пару зайців...

— Невжеж він хотів бити зайців з рушниці? — Рут опам'яталась з півсну й стала прислухатись.

— Україна не Англія— оповідав Майкл.— Зайця легше вбити з берданки, ніж зацькувати собаками. Але слухайте далі,

— Ходім,— сказав Труш. Я одяг пальто й почав шукати кашкета. Оксана розкрила мальовану різьблену скриню й дістала звідти кошлатого шкіряного, вишиваного жовтим шовком по чорній шкірі кожуха. Вона мовчки підійшла до мене й накинула мені його позверх пальта на плечі.

— Для чого це? — сказав я.— Я не боюсь холоду.— Я зняв кожуха й поклав його на лаву. Якби я знав, що буде ввечорі я взяв би його з собою. Я й досі не можу цього собі простити.

— Темні брови Оксани зсунулись— вона не сказала нічого й вийшла з хати. Труш одчинив двері, ми вийшли на двір. Через десять хвилин ми виїхали за село, підвода загуркотіла по сухій глині. Ми наближались до взлісся.

Труш любив розпитуватись у мене про далекі краї. Але сьогодні він чогось мовчав, зайнятий якоюсь настирною думкою. Ми в'їхали в дубовий ліс. Було надвечір, жовте листя потемніло при дорозі — дуби стояли нерухомо, узлісся скінчилось, високі чорні стовбури зносились до темнозеленої вовни верховіття.

Труш повернувся до мене.

— Скажіть мені,— сказав він,— ви знаєте багато.

— Чимало,— відповів я.— Я трішки був здивований з такого приступу.

— Як ви думаєте, чи є на світі... демони... словом — нечиста сила. У тоні його голосу чути було, що він хоче розповідати.

— Не знаю,— сказав я.— Я не бачив.

— Ви думаєте, що демонів нема? — гостро сказав Трут.— Ви смієтеся з нашої релігії. Я вам розповім і ви скажете мені, що то було, ви скажете мені — якщо ви знатимете.

— Гаразд,— сказав я, трішки роздратований.— Я скажу, якщо я знатиму.

— Я робив на паперовій фабриці,— на папірні,— сказав Труш.— Мені було років із дванадцять. Я часто зоставався на фабриці до пізньої ночі.

— Одного разу, години о десятій я зійшов на горище, Там лежали купи паперу — я хотів узяти трохи паперу, щоб купити собі тютюну. Я вже взяв чималий сувій, коли почув, що наді мною щось скавчить і плаче, немов маленьке собача. Невжеж воно вибралось на дах? — подумав я собі й підійшов до східців.

Тоді щось заверещало й заскиглило, немов пугач у лісі. Тепер я ясно почув, що це було внизу, аж під папірнею. Я збіг східцями вниз; на фабриці не було ні душі. Я чув, як останні люди вийшли з брами півгодини тому, Я спустивсь бігцем униз. Щось знову заскимліло й... серце мені впало, я упустив папір і задубів, як стояв. Щось затупотіло під папірнею, коло греблі, наче козинячі ноги бігали по дерев'яній підлозі. Потім щось брьохнуло у воду. Може ви знаєте, що це було?

— Не знаю,— сказав я ліниво.— Може це була видра. Є такий звір, у нас в Америці його багато. Вона живе на річках.

— Видра? — сказав Труш іронично. Видно було, що він мені не пойняв віри ні на йоту.— Тоді скажіть мені, що я бачив згодом, на десять років пізніше.

— Я вже великий був парубок, мати моя ще були живі, Якось батько поїхав у місто продавати муку. Поїхав волами, сказав, що повернеться в суботу ж увечорі — і не повернувся. Ждали ми його ввесь вечір і добрали: батько попав до шинку.

Мати стали плакати. Ждали до десятої, ждали до одинадцятої година — нема. Мати так і не лягали спати.

Годині о третій уночі, мати мене збудили.— Запрягай коня, Грицьку. Поїдеш по батька,

Я встав, запріг коня й поїхав. Було це вдосвіта, їхав я оцим самим лісом, оцею самою дорогою...

— Дивіться, Григорію Семеновичу, то не заєць побіг отам ліщиною? — сказав я.

Труш сердито подивився на мене і змовк. Десь далеко попереду, щось промигтіло попід ліщиною і зникло в гущавині. Було надвечір. Зеленого вже не було, навколо здіймалась сама чорна каламутна маса стовбурів, ліщини, широких кущів. Кінь ішов помалу. Тільки вгорі поміж тьмаво-синього верховіття, витикались розірвані, пошматані плями зеленавого неба, рожеві позаду й фіолетові попереду. Ліс був, мов сад, немов десь близько чорні дуби розгалужувались у широкі платани, колосальні араукарії і стриміли чорними свічками в небо Єгови й гігантова папороть стелилась оксамитовим ложем.

...— Я їхав тим самим лісом уночі,— сказав Труш.— Я думав про те, що батько пиячить у шинку, пропиває хліб, що ми з матір'ю своїм горбом робили і зроду вперше лихе подумав на батька. Аджеж він знав, що нам ні з чого буде жити, він знав, що виганяє мене на заробітки в місто, що менші копатимуть коло річки коріння рогози й їстимуть, бо немає хліба. Отже я казав вам — в папірні був я украв трохи бумаги, а тепер я подумав лихе на отця. Може ви смієтеся, нехай, смійтеся, я кажу вам нечиста сила жде коло вас, щоб ви помислили лихе. Зроду не думав я такого, а тепер і далі думки запливли. Почав я думати, чи ж є бог на небі, що допускає таке. Чи ж може бог дозволити, щоб батько пропивав кров дітей своїх, щоб як той лютий упир, упивався їхньою кров'ю. І от я подумав страшно мені теє слово вимовити, що нема значить над нами бога...

— Не знаю, чи я посміхнувся, чи ні, було темно і Труш не міг цього побачити. Він повернувся до мене— і мені видні були тільки його блискучі очі.

— Не вірите? — похмуро запитав Труш.— Що ви мені ще скажете, коли докажу до кінця. Кажу вам, подумав я — хоч на одну-однісіньку мить, та всеж подумав, що немає над нами... бога.

І як тільки я оте подумав, стало мені враз холодно на душі, наче лід навалили мені на серце. Хотів я перехреститися й одігнати од себе ті думки, так ні, таке зло мене на батька взяло, що й не перехрестився я й думок тих не покинув. Уже й розвиднілось трішки— отак на світ було, як оце зараз увечорі. Виїхав я з цього місця, де ми отепер їдемо, далі на луки. А тут далі, ось скоро побачите, кінчається ліс і виходить лукою до річки — тут коліно й затока. І що більше на світ кладеться, то дужче думаю я лихе на батька й на бога. От-от не покляну рідного отця вголос останнім словом...

(У лісі зробилося зовсім темно, тільки вгорі ще сіріло небо. Немов налляті чорним вином колосальні пляшки, товпились стовбури, дорога стала вужча, ліс уже не стояв, він ішов тисячами дерев, біг мільйонами

тіней, кружляв безмежний, мов п'яний, чорний океан і замикав нас у незламне залізне кільце. Кінь ледве йшов. Труш говорив сиплим голосом, чимраз знижуючи тон, він уже зовсім повернувся до мене й уп'явся в мене невидними очима. Прямо переді мною блиснула сіра смуга, мов коротка сторчова блискавка, і знову потопла в чорному кільці).

...Я виїхав з лісу на луку,— хрипів Труш, і під'їхав до ріки. Стояв туман — такий, як сьогодні. На березі річки щось чорне. Ударив по коневі, під'їхав ближче.

Воно сиділо, чорне, волохате як баран, тільки велике, як здоровенна чорна купа. Я охляв, випустив з рук віжки. Тоді воно повернулося до мене...

(Сіра смуга знов виблиснула попереду й зосталася стояти сторч перед очима).

... — І я побачив його лице гидке й страшне, як я зроду нічого не бачив, чорні патли скуйовдились, звисали з його голови і ввесь він був кошлатий, як баран...

— Сіра смуга— то була річка. Крізь білий туман, я побачив на березі якусь величезну кошлату купу.

Я не знаю, що зі мною сталося, я хопився револьвера. Але Труш мене випередив, Він навів берданку, конвульсійно перехристив замок і раніше, ніж я встиг опам'ятатись, він вистрелив у чорну купу. Розлігся пал у вечірньому тумані й зараз же берегом ростявся нестямний, скажений верескливий жіночий зойк. Труш тремтючими скаженими руками викинув з берданки гільзу й закладав другий набій, Я злетів з воза й кинувся до річки...

Паркер спинився. Рут схопилася з крісла й підбігла до нього. Марк Кедлі звівся й сів просто. Стефен пробелькотів якусь невиразну фразу.

— На березі лежав вивернутий догори міхом чорний кожух, а коло нього билася в предсмертній конвульсії Оксана. Парубок, що був з нею під кожухом припав до землі й затулив лице руками. Дробом їй пробило шию...

Паркер замовк. Він теж звівся й випростався на ввесь зріст перед коміном. Потім він не поспішаючи вийшов з кімнати.

— Майкл! — гукнула Рут, але він уже стояв біля дверей. У руках у нього було щось велике, чорне. Він кінув кожуха на підлогу. По чорній матовій шкірі жовтозолоті нитки поповзли тонесеньким геометричним візерунком, немов стовіка старовина лягла на підлогу напівтемної кімнати. Коло коміру була вирвана наче сотнею пазурів діра і навколо неї бурим ореолом засохла кров. Марк Кедлі звівся на ноги, підійшов до ключа й виключив усі лямпи, що були в кімнаті. Усі мовчали.

— Рут,— сказав Паркер несподівано і різко. Рут звела на брата перелякані очі.

— Скажеш старому, що я завтра їду,— коротко сказав Паркер і вийшов з кімнати.

Кінець Майкла Паркера

Комбайнів було три. Майкл Паркер і Марк Кедлі везли їх у подарунок від Айвіві[4] сільгоспкомуні "Зоря" в степах. Паркер допомагав установляти скрині з частинами на ваговіз, а Марк Кедлі їв очима ленінградський порт, людей, човни й галок над адміралтейським шпіцем.

Пароплав причалював недалеко: "стоп, садні кот", кричав старий фін-капітан і, над Невою уже постелялися тумани. Зненацька увагу Марка Кедлі привернула невисока фігура, вся в міху, у волохатій шапці з дубельтівкою на плечі — фігура стояла на містку пароплава.

"Садні кот! Стоп",— скомандував фін; фігура не поспішаючи вибралася на сходні і пішла берегом.

— Я бачу,— сказав Марк Кедлі, однією рукою схопивши Паркера за комір, знявши з ваговоза, поставивши на землю і повернувши в той бік, куди подалася фігура,— я бачу — сказав Марк Кедлі: "що ти, Майкл, не точно поінформував мене про справу, як казав один батько, коли його син, купивши для нього пляшку портера, віддав йому десять центів решти з п'ятидолярового папірця. Ти казав, що маси тутешнього населення полюють з однодульною старовинною рушницею тартарської марки бардань, а тим часом поглянь на отого в антисезонній одежі. Коли в його за плечима не двадцятидоляровий Стівенс, то я готовий негайно з'їсти свою голову з грибним соусом".

— Я б не радив тобі поспішати з цим,— одповів Паркер.— Але поки що, ти міг би допомогти з тими скринями. У вагоні ми встигнемо побалакати про полювання й про тартарські системи рушниць. Відпусти коміра, а то я тобі продемонструю мпинка і ти будеш два місяці морочитись з переламаною кистю.

— Отож — почав Паркер, коли Марк підклавши під голову пневматичну подушку, задер ноги на чемодана і став зі свистом продувати люльку,— я казав, що українці в масі своїй полюють з берданками. Але ще перед тим, як пояснювати тобі про цю зброю, умовмося, що таке полювання, й що таке мисливець.

— У Франції мисливцем зветься жирний, подагричний рантьє, колишній банкір, фабрикант чи адвокат. Це людина вже не здатна до фізичного напруження, черево, що не може ходити, золотий мішок, що

купив собі маєток "з полюванням", або купує право полювати так само, як він купує шантанних актрис. При ньому є кілька лакеїв, що звуться єгерами — один із них ще до того й кухар, другий веде собак, третій несе патрони, четвертий тягає на собі рушниці з вензелями його мосці.

— Полює такий мисливець, скажемо, на куріпок, чи фазанів, купованих або випліджених в інкубаторах. Він не ходить на місце полювання, а під'їздить автомобілем, він не закладає патрони, а бере набиту рушницю з рук єґерових, він не полює, а мордує свійську, нелякану довірливу птицю. Він тільки надушує на спуск — як реклямна міс фірми Кодак — ви надушуєте кнопку — а ми робимо все інше.

— Англійський мисливець людина трохи інакша. Це, правда, той самий банкір, фабрикант чи адвокат, той самий золотий мішок, те саме тріюмфальне черево. Але він їздить верхи на коні і великою компанією, з десятком єгерів і з кількома десятками фокс-гаундів заганяє на слизьке зацьковану лисицю. Власне, лисицю женуть собаки, хвоста їй, що зветься урочисто "щітка" одрубує єгер, мисливець тільки їде верхи на коні пильнуючи, щоб не дуже відстати, але й щоб, крий боже, не перетяти лисиці дорогу.

— Людина, що виходить десятки кілометрів, шукаючи дичини, що скрадається до неї на чотирьох, що цілий день не їсть і цілу ніч не спить полюючи, що мерзне на вітру і мокне в болоті, що вміє стріляти в усяких умовах, і стріляє нехибно й точно,— така людина у Франції і в Англії зветься — браконьєр, інакше й простіше сказати — злодій...

— Стривай,— раптом сказав Марк, вийнявши з рота люльку,— збуди мене, коли ти почнеш промовляти на тему.— Він поклав люльку в кишеню і демонстративно захропів. З сусіднього купе виткнулась злякана, розпатлана голова і, обережно обдивившися ситуацію, знову зникла за переділкою.

— Дорогий друже,— сказав Майкл Паркер,— тема нашої розмови остільки важлива й серйозна, що я не можу обійтися без вступного слова. Як ти побачиш небавом, ця невдосконалена рушниця часто стає за знаряддя класової боротьби на Україні, тієї боротьби, що в ній ми їдемо брати участь вільну, чи невільну. Отже, не можна гребувати ніякими знаннями. Смерть приходить, як контролер вагона, збуджує тебе Й висаджує на якійсь третьорядній станції.

— Зроду я не боявся контролерів, ні тим паче смерти— одказав Марк Кедлі, — єдине, чого я боюся, це блощиць — й вони це знають. Але розповідай далі про смерть. Я вірю в передчуття, а вчора вранці я бачив у готелі блощицю — значить вони все одно не дадуть мені спати.

"Отже справжні мисливці" — вів далі Паркер,— у буржуазному світі звуться просто злодіями. Інша справа в Радянському Союзі.

— У Росії в кожному нормальному селі є один, чи два мисливці. Такий мисливець має цілком осібне становище серед селян. Це вже не селянин, але ще й не глитай, не інтелігент і не піп. Можливо, що він походить з роду панських колишніх єгерів, а може він і просто займає те місце. В його ізбі[5] на дерев'яній стіні висить бездарно намальована олійною фарбою картина на мисливську тему. Він має самовара і п'є чай з цукром у прикуску. В його є собака неймовірної породи, предки якого ночували недалеко від панського пойнтера. Він зневажає селян, бо він мисливець а селяни зневажають його,— бо він мисливець.

— У нього, нарешті, є рушниця з дамасковими дулами, про яку на селі циркулюють різноманітні антинаукові легенди. Правда, подекуди, на тім самім селі є в когось ще шомполка, а може й берданка, але це не характерно — це виїмки, що стверджують правило.

— Трохи інакше буває на Україні. По-перше, дорогий друже, Україна це не Росія. Отже й ленінградський порт, це не українське місто, хоч українці Й претендують на нього, бо він, мовляв, побудований на їхніх

кістках— претенсія безпідставна, бо Ленінград, відома річ, стоїть просто на торфяному болоті. Але найбільша різниця між українцями та росіянами таїться не в способі варити борщ, смажити ковбасу, чи пити горілку. Найкардинальніша різниця між Росією та Україною криється знову в тім таки ж полюванні. Українець купує рушницю з таких серйозних міркувань:

— По-перше він, у протилежність пацифістськи настроєному російському селянинові, страшенний аматор до всякої зброї. Навіть ідучи через вулицю до кума[6] він озброюється ціпком[7], смушковою шапкою і грішми на колективну закупівлю горілки. Тим більше він хоче, щоб у його хаті[8] повсячас стояла в кутку рушниця, задовольняючи його лицарські емоції.

— По-друге, він хоче мати зброю, щоб оборонятись від основного методу вирішати спірні латання — від підпалу. Підпал, це, так би мовити, селянська дуель. Замість багато балакати, замість цитувати наукові авторитети, замість відкладати диспут на другий день, диспутант уночі просто підпалює хліб, хату й клуню свого опонента, справедливо сподіваючись, що, вигнавши його, голого й голодного, з сім'єю на вулицю, він тим самим наочно доведе справедливість своїх тезисів. Тоді й собі опонент добирає слушної хвилини, щоб тим самим способом переконати диспутанта в правильності своєї теорії.

— Таким чином, восени українське село часто являє веселу, жваву картину. Скрізь палають хати, клуні, стоги, худоба реве, діти плачуть, жінки, мов божевільні, дивляться, як гине їхнє добро, як горить єдиний захист від холоду й голоду зимою... Отже, щоб хоч як-небудь оберегти себе від цих методів критики, селянин купує рушницю. А що куркулям на Україні заборонено бути мисливцями, то саме бідний селянин має деяку змогу обороняти своє злиденне майно від куркульської ненависти.

Третє міркування, яке спонукає селянина на купівлю рушниці, це той факт, що заєць із жовтою плямою праворуч від хвоста (якого зайця позаторік цілком надійні свідки бачили в ріллі, як їхати на станцію) що

цей заєць має взимку з'явитись саме на його капусту. Отже перспектива мисливських радощів, доброго шматка м'яса, сірої шкурки, сімейного свята, оздобленого інтелектуальною розвагою, запечатаною в склянім посуді, перехиляють важницю і селянин купує блискучу берданку, пересвердлену з казенної Гвинтівки епохи турецьких воєн. Цей факт, сам по собі, вимагав друзького, свята, на якому гості, розпалені надхненною розмовою, купою йдуть дивитися рушницю. На виробничій нараді під головуванням найпершого технічного авторитету села, коваля[9] Мусія, обговорюється хиби й переваги новопридбаного інструменту. Після гарячих дебатів, пересипаних рясно технічною термінологією, нарада вирішає прикоротити дуло рушниці точно, рівно й нестеменно на довжину ковалевого Мусієвого щиколотка, який щиколоток під час наради був разів із десять обслідуваний і зрівняний зі щіколотками пальців інших членів наради. Другого дня дуло прикорочують і рушницю становлять у куток, де вона поливана борщем[10] і поприскана окропом, тихо береться ржавіти. Тільки пацани час від часу, коли нікого немає в хаті, клацають затвором, аж доки болтик, що з'єднує бойову личинку із затвором, не вистрибне долі і наймолодший пацан не ковтне цей болтик у своїх нескінченних мандрівках, шукаючи поживи в безплідних просторах хати.

— Коли настане зима, заєць із жовтою плямою праворуч від хвоста, вибере собі в капустянім королівстві якийсь один район, де качани соковитіші, а собаки соннивіші. Той щасливець, на кого паде зайців вибір, негайно починає готуватися до полювання.

— Передусім, він дістає порох, завинутий в обмуслену ганчірку. Можливо, що цей порох зберігався як дискусійний аргумент ще з часів підпальних диспутів — тоді хоботття ганчірки, як ґніт, підпалювалось сірником і ввесь жмут укидалося під скирту, проходячи повз опонентову хату. Але думаймо, що заєць на цю зиму обрав город чесного середняка, чи незаможника і що порох, отже, зберігався в ганчірці тільки через те, що іншого герметичного посуду не знайшлося в мисливцевім майні.

— Сосеред куплених при берданці чотирьох мідних гільз, мисливець вибирає одну, що йому показується найбільш зайдевбивча своїм виглядом. Тримаючи щасливу обранку межи колін, він заганяє в неї "підстона" обухом сокири. Два-три пістони вибухають, пшикають і з великими труднощами вибиваються назад семидюймовим гвіздком. Четвертий, скажемо, пістон сідає добре, гільза перекидається вниз головою й до половини насипається порохом. Більше пороху — дужче вдарить, міркує мисливець і одірвавши шматок тієї ж таки ганчірки, тим же таки обухом заганяє її в гільзу намість клейтуха. Згори він, скільки є місця досипає шротом розмаїтих нумерів і, не шкодуючи нічого задля високої ідеї полювання, вкладає туди ж ще ґудзика[11] від штанів[12], который ґудзик, без сумніву, найтяжчого зайцеві завдасть удару. Нарешті, на шріт і на ґудзик заганяється корок з пивної пляшки, тієї самої, що допомагала одсвяткувати день народження рушниці. Цей корок усе сімейство довго шукає по закапелках, бож він, як і всякий утиль, становить цілком серйозний і конкретний пункт господарського інвентаря і ніяким способом не може просто "пропасти", бо це не палац американського мільярдера, де такі речі викидають, а українська селянська хата. Висловлюються здогади, що отець сімейства сам ужив цей корок на поплавці, але, кінець-кінцем, він знаходиться в кишені самого отця сімейства, поруч із двома сірниками, притрушеними тютюновою потертю...

Захопившися деталями стрілецької справи, Паркер не помітив що Марка Кедлі не було на лаві проти нього. Грізне передчуття біди опанувало його. Крізь вікно лунко одгукали два дзвінки — з перону долітав приглушений гамір — щось коїлося на станції. Паркер рвонув угору раму — оточений стурбованою, кричущою юрбою, по перону котився якийсь невиразний жмут з людських тіл. Над жмутом манячила спітніла, скуйовджена голова Марка Кедлі. У руках він ніс череватого чоловічка, обвішаного ягдташами; патронташами, сітками, свистками. З-поза спини йому витикалися два блискучі дула мисливської рушниці. Дерево коло залізничої буди зрушило й тихо попливло. У жмуті знявся ураган — люди посипались як горох по перону— Марк Кедлі зник і за секунду вже сидів на лаві і стуляв клапани величезної дірки на коліні.

— Я хотів показати тобі мисливця на французький манір,— сказав Марк Кедлі,— щоб ти не дуже захоплювався лірикою справжнього героїчного полювання в цій країні. Але він дуже бився ногами і розірвав мені штани.

— Бухгальтери,— сказав Паркер,— зави кооперативних крамниць і зубні лікарі теж мають право полювати в цій країні. У міру сил своїх вони намагаються скидатись на європейських "мисливців". Але сосеред сотень тисяч пролетарських і селянських мисливців вони невеликий становлять відсоток і невелику роблять шкоду дичині.

— Щождо мого мисливця, то він зайця вб'є, хоча й не відразу. Для цього йому треба три ночі.

— Під ніч першу він одягає кожуха, шапку й чоботи. Кожуха він обгортає рядном[13], щоб не так було видно проти снігу, на шапку навине рушник[14] з тих самих міркувань, а чоботи обгорне ганчір'ям, щоб не холодно було сидіти і щоб ходити нечутно. Він викопує яму в снігу в трьох ступнях від заячого місця і ще перед захід сонця сідає в тій ямі. Коли сонце вже зайшло, з далеких лісів з'являється заєць. Він не дуже поспішає — зводячись на лапки, він удихає аромат морозного повітря й, до речі, перевіряє, чи не пахне теє повітря українським селянином. Пострибуючи, манівцями, не кваплячись, він добивається до капусти і перед вечерею, ще раз аналізує розмаїті запахи, що на крилах вітрових долинають до його делікатного носа, У цю мить мисливець надушує на спуск.

— Він вицілив з математичною точністю — він не французький фабрикант, щоб розкидатись набоями і ні в нього, ні в його батьків немає порохових заводів. Але цієї ночі не народжується вистріл — заіржавілий затвор не працює; коли ж мисливець, (збагативши одноманітність зимової снігової ночі кількома яскравими новотворами), рукою подає затвора вперед і назад, заєць не гаючись, зникає з поля його зору.

— Під ніч другу мисливець старанно одчищає затвор від іржі і, добравши хвилинку, коли баби[15] немає в хаті, рясно змазує його олією з лямпадки. Так само сідає він у яму, так само скніє до західсонця, але вже куди довше чекає на появу зайця. Заєць для моціону робить не менш як десять, чи двадцять гаків, аж поки знову підходить до капусти. Знову добре виділює мисливець, слухняний спуск легко звільняє ударника і перед здивованими, враженими очима мисливця, ударник поволі, як гусінь, повзе в місячному сяєві до пістона, бо замерзла олія не дає йому проявити в усьому блискові його ударні здатності.

— Під ніч третю мисливець дбайливо витирає із затвору олію і чекає ще значно довше, ніж у ніч другу. Заєць цієї ночі взагалі не певний, що він ще раз прийде на цю неспокійну капусту, коло якої клацають металевими речами. Але якийсь містичний потяг, якесь невиразне почуття, що в цім місці кочани нібито соковитіші й смачніші за всі інші качани в його королівстві, примушує його ще раз навідатись (так собі, між іншим, прогулюючись недалечко) і до цього району.

— Знову гаразд поцілив мисливець, спуск віддав затвор і розтявся вистріл. Правда, не стримуваний болтом коло бойової личинки затвор, силою віддачі вилетів назад, розколупав мисливцеві праву щоку й вибив два добрі зуби. Але капустяний король убитий лежить коло качанів — у смертнім сні йому здається, що він тікає від душогубного шроту в Бретань своїх борів — і він конвульсійно меле лапками в морознім небі. Мисливець же й не подивився на нього, він знає: раз був вистріл, значить заєць є; він шукає в снігу затвор від бердані — сніг м'яко рипить, хропе під його ногами...

Майкл Паркер і справді почув, як злегка рипить сніг крізь гуркіт поїзду, крізь тисячі ударів частин об виступи рейок. Він протер очі — рипіло й хропло десь поблизу його — Марк Кедлі спав на спині, задерши ноги на чемодана.

Високо на скринях із частинами комбайнів Паркер і Кедлі проїхали селом до сільгоспкомуни "Зоря". Терешко з перев'язаною пикою наганяв пару добрих коней.

Коло того місця, де виливали нову хату, Марк Кедл став сіпати Терешка за рукав. Терешко спинив коней.

"Соломобетон",— пояснив Терешко.— "Щоб збудувати цілу хату, треба три десятки дощок. Межи дошки напихують соломи, заллють глиною, баби потанцюють, глина підсохне. Тоді дошки підіймуть вище і оп'ять заливатимуть тим самим маніром".

Марк Кедлі схопився з воза, підійшов до будови й став уважно роздивлятися. Мов колосальний циркуль розкарячив він свої довгі ноги. На вулиці збилася невелика купка народу, що вже вилупила баньки на строкаті ґамаши Марка Кедлі. Двоє чорнявих молодців у лискучих чоботях, із фасонними паличками стояли оддалік і похмуро дивилися на підводи. Тепер уже Терешко сіпнув за рукав Марка Кедлі.

— Он,— сказав Терешко,— Гнат і Іпат. Тут жив жандарм; добре жив і багато. Оце його сини. Їдьмо вже, годі дивитись.— Підводи знову потягнулася вулицею.

— Що ж вони тут роблять? — спитав Паркер.

— Так що й нічого не робитимуть,— одказав Терешко.— Сьогодні постанова єсть: забиратися їм геть із села, як вредний елемент по куркульській лінії. Так що сьогодні їм точка.

У сільгоспкомуні Паркерові й Кедлі влаштували урочисту зустріч. Голова комуни, коваль Мусій Корінь виголосив урочисту промову, в якій торкнувся міжнароднього становища так елегантно й культурно, що Терешко не витримав і став енергійно чухати батогом ліву, не перев'язану щоку. Після промови всі сіли до столу, бо був сніданок, а

Марк Кедлі й Мусій Корінь навіть трохи поборюкалися без результату— зломили одну тільку лаву — й обоє покотилися під стіл.

З величезних, чорних уже глеків, насипано, як білими хмарами добрий кисляк і кожен випарену взяв липову ложку. Старанно досипав додачі Мусій Маркові Кедлі, аж поки той не зідхнув на всі груди й не замотав руками. Паркера вже не було, він одчиняв скрині з частинами.

Попід руку взявши Марка Кедлі, Мусій Корінь повів його до Паркера. Десь коло клуні знову виринув Терешко, несучи з руках рушницю; побачивши це, Марк покинув руку Мусієву й схопився за жовтий приклад. Він надушив на спуска й вийняв затвор, потім він став тикати себе затвором у праву щоку, демонструючи Терешкові, що він усе розуміє. Далі він підніс затвор до Терешкового носа й показав йому дірочку в бойовій личинці, нарешті, він узяв його вільною рукою за ремінь і ґальопом потяг до Паркера. З свого чемадана Паркер добув шруборіза й нарізав болта до личинки,

До пізнього вечора Паркер з Кедлі працювали коло комбайнів.

— Швидко йде життя,— сказав Паркер, коли вони вертались до Мусія. За два роки ти не впізнаєш ні села ні метод його роботи, ні людей. Я вже зараз не впізнаю їх. Візьми хоч би коваля Мусія. Від Каліфорнії до Кароляйни я не зустрічав фармера, що міг би вистояти проти нього в політичній свідомості. За які-небудь два роки робочі бригади так вплинули на село що годі його впізнати, та й технічна умілість універсальна, а не вузько-фахова, ширяться із швидкістю дивовижною,

— Навіть цей Терешко, якому я сьогодні нарізав болта для рушниці, завтра прийде розпитуватись скільки коштує труборіз і де його можна купити. А покищо він моїм шруборізом понарізає болти для всіх берданок, що є в членів комуни. До речі, де його берданка? Ти там грався з нею в перерві?

— Я, я, здається — поклав її десь там у траві сказав Марк Кедлі...— Завтра заберемо.

— Ні, ми заберемо її сьогодні. Під час війни — а зараз на селі класова війна — рушниць не кидають у траві поблизу клуні з комбайнами. Наліво кругом марш.

Місяць виплив з-поза горбів, і на ньому, як масло на розпеченій сковороді, розтавали хмари. Важко переступаючи намуляними ногами, Марк нишпорив у траві, проклинаючи примітивні системи рушниць і чекаючи, поки вирине місяць. М'яко розтопивши хмари, він увесь викотився на гребінь горбів. Щось блиснуло і ворухнулося коло задньої стіни клуні — дві темні однакові постаті на білій стіні. "Хто..." почав був Кедлі і не докінчив. Величезними стрибками Паркер мчав до клуні. Розлігся вистріл і він упав на траву. Постаті зникли в бур'янах. Не втямивши добре, що сталося, Марк Кедлі стояв коло заюшеного кров'ю Паркера. У трьох кроках від нього лежала берданка, на яку він удень нарізав болта.

Як уві сні Марк Кедлі підібрав берданку, узяв Паркера на руки й поніс у хату до Мусія. Його оточили напіводягнені хлопці — Паркер уже не дихав, шротовим стовпом йому розшматало горло.

Мовчки стояли дядьки в Мусієвій хаті, коли Марк складав товаришеве тіло на лаву. Він узяв у руки берданку.

"Brothers,— сказав він,— We shall avenge his death. We shall break them, as I break this here bloody rod!"

Він кинув берданку об коліно і зломив її надвоє.

— Правильно сказав омарканець потвердив Терешко.

— Не дамо насміятися з чоловіка...

І як вовки вони кинулися в ніч.

[1] Тато.